

BOJXONA SIYOSATINING IQTISODIYOTNI MONETAR TARTIBGA SOLISH MEXANIZMIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Davletmuratova Sarbinaz Muratovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21367897>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bojxona siyosatining iqtisodiyotni monetar tartibga solish mexanizmidagi o'rni va ahamiyati tadqiq etilgan. Bojxona tariflari, bojxona to'lovlari va imtiyozlarining import hajmi, ichki narxlar darajasi, inflyatsiya, milliy valyuta kursi hamda tashqi savdo balansiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, bojxona siyosati bilan pul-kredit siyosati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinib, ularni muvofiqlashtirish makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili ekanligi asoslangan. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanilgan. Tahlil natijasida bojxona tariflarining o'zgarishi import narxlari orqali inflyatsion jarayonlarga, xorijiy valyutaga talab va milliy valyuta kursiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Maqolada bojxona va monetar siyosatni uyg'unlashtirish, tarif qarorlarining iqtisodiy oqibatlarini oldindan baholash hamda bojxona tartib-taomillarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: bojxona siyosati, monetar tartibga solish, pul-kredit siyosati, bojxona tariflari, bojxona to'lovlari, import hajmi, inflyatsiya, milliy valyuta kursi, tashqi savdo balansi, makroiqtisodiy barqarorlik.

Kirish. Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro savdo hajmining kengayishi va milliy iqtisodiyotlarning tashqi bozorlarga bog'liqligi bojxona siyosatining makroiqtisodiy boshqaruvdagi ahamiyatini oshirmoqda. Bojxona siyosati import va eksport oqimlarini tartibga solish, milliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish, davlat budjeti daromadlarini shakllantirish hamda tashqi savdo muvozanatini ta'minlash bilan bir qatorda, inflyatsiya darajasi, valyuta kursi, pul massasi va ichki talab kabi monetar ko'rsatkichlarga ham bevosita hamda bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, bojxona tariflari va imtiyozlarining o'zgarishi import qilinadigan tovarlar narxiga, ishlab chiqarish xarajatlariga va xorijiy valyutaga bo'lgan talabga ta'sir etib, Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladigan pul-kredit siyosati samaradorligini kuchaytirishi yoki susaytirishi mumkin. Shu sababli bojxona va monetar siyosat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur o'rganish, ularni muvofiqlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish hamda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi rolini ilmiy jihatdan baholash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy iqtisodiyotda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash faqat Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladigan pul-kredit siyosati bilan

cheklanmaydi. Narxlar barqarorligi, milliy valyuta kursining muvozanati, tashqi savdo balansi va iqtisodiy o'sish sur'atlari davlatning bojxona, soliq, budjet hamda investitsiya siyosati bilan chambarchas bog'liqdir. Shu jihatdan bojxona siyosati iqtisodiyotni monetar tartibga solish mexanizmiga bilvosita, biroq sezilarli ta'sir ko'rsatadigan muhim vositalardan biri hisoblanadi. Bojxona tariflari, import va eksportga doir tartib-taomillar, bojxona imtiyozlari hamda tashqi savdo operatsiyalarini nazorat qilish orqali ichki bozordagi narxlar, xorijiy valyutaga bo'lgan talab va pul oqimlari tartibga solinadi.

Monetar tartibga solish iqtisodiyotdagi pul taklifi, kredit hajmi, foiz stavkalari, inflyatsiya va valyuta kursiga ta'sir etishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Uning asosiy instrumentlari sifatida Markaziy bankning asosiy stavkasi, majburiy zaxira me'yorlari, ochiq bozor operatsiyalari va valyuta intervensiyalari qo'llaniladi. Bojxona siyosati esa bevosita monetar instrument hisoblanmasa-da, import narxlari, tashqi savdo hajmi, to'lov balansi va valyuta bozoridagi talab-taklif nisbatiga ta'sir etish orqali pul-kredit siyosatining natijadorligini kuchaytirishi yoki susaytirishi mumkin.

Bojxona siyosatining monetar jarayonlarga ta'sir ko'rsatadigan asosiy kanallaridan biri import narxlari kanalidir. Import qilinadigan tayyor mahsulotlar, xomashyo va butlovchi qismlarga bojxona bojlari oshirilganda, ularning ichki bozordagi tannarxi ko'tariladi. Natijada import tovarlari narxi oshib, iste'mol narxlari indeksiga bosim yuzaga keladi. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar import xomashyosi va uskunalaridan foydalansa, bojxona tariflarining oshishi ishlab chiqarish xarajatlarini ham ko'paytiradi. Bu holat xarajatlar inflyatsiyasining kuchayishiga olib kelishi va Markaziy bankni qat'iyroq monetar siyosat yuritishga majbur qilishi mumkin.

Shu bilan birga, bojxona tariflarini pasaytirish yoki iqtisodiyot uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan texnologik uskunar, xomashyo va ishlab chiqarish vositalariga imtiyozlar berish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi. Natijada korxonalarning investitsion faolligi oshib, mahalliy mahsulotlarning raqobatbardoshligi yaxshilanadi. Ishlab chiqarish hajmining ortishi tovar taklifini kengaytirib, ichki bozordagi inflyatsion bosimni pasaytirishi mumkin. Biroq bojxona imtiyozlari haddan tashqari keng qo'llanilsa, import hajmi keskin ortib, xorijiy valyutaga talabning ko'payishi va milliy valyuta kursiga bosim yuzaga kelishi ehtimoli mavjud.

Bojxona siyosatining valyuta bozoriga ta'siri tashqi savdo operatsiyalari bilan bog'liq. Import hajmining o'sishi xorijiy valyutaga bo'lgan talabni oshiradi, chunki import qiluvchi korxonalar va tadbirkorlar xorijiy hamkorlar bilan hisob-

POLAND

CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES

International scientific-online conference

POLAND

kitob qilish uchun chet el valyutasini sotib oladi. Agar import o'sishi eksport tushumlari bilan qoplanmasa, valyuta bozorida talab va taklif o'rtasidagi nomutanosiblik kuchayadi. Bu milliy valyutaning qadrsizlanishi va import inflyatsiyasining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Bojxona siyosati orqali iste'mol xususiyatiga ega bo'lgan va mahalliy ishlab chiqarish bilan almashtirish mumkin bo'lgan importni maqbullashtirish valyuta bozoridagi bosimni kamaytirishga xizmat qiladi.

1-jadval

Bojxona siyosati instrumentlarining monetar ko'rsatkichlarga ta'sir mexanizmi

Bojxona siyosati instrumenti	Ta'sir ko'rsatish kanali	Monetar ko'rsatkichlarga ta'siri	Kutiladigan iqtisodiy natija
Import bojlarini oshirish	Import tovarlari narxining ko'tarilishi	Inflyatsion bosimning kuchayishi, importga valyuta talabining qisqarishi	Mahalliy ishlab chiqaruvchilar himoyalangani, biroq iste'mol narxlari oshishi mumkin
Import bojlarini pasaytirish	Import va ichki taklifning kengayishi	Narxlar bosimining kamayishi, xorijiy valyutaga talabning ortishi	Raqobat kuchayadi, ammo savdo balansi yomonlashishi mumkin
Bojxona imtiyozlari	Uskuna va xomashyo xarajatlarining kamayishi	Ishlab chiqarish tannarxi va inflyatsiya bosimining pasayishi	Investitsiya va ishlab chiqarish faolligi oshadi
Eksportni bojxona jihatdan rag'batlantirish	Valyuta tushumlarining ko'payishi	Valyuta taklifining ortishi, milliy valyuta barqarorligining mustahkamlanishi	Eksport va tashqi savdo balansi yaxshilanadi
Bojxona nazoratini raqamlashtirish	Rasmiy savdo va to'lovlar	Yashirin pul va valyuta oqimlarining qisqarishi	Monetar statistika aniqligi va davlat

	shaffofligining oshishi		nazorati yaxshilanadi
Bojxona qiymatini to'g'ri aniqlash	Soliq va bojxona bazasining to'liq hisobga olinishi	Budjet tushumlari va pul oqimlari shaffofligining oshishi	Makroiqtisodiy boshqaruv samaradorligi kuchayadi

Manba: Muallif tomonidan iqtisodiy adabiyotlarni umumlashtirish asosida tuzilgan.

Jadval ma'lumotlari bojxona instrumentlarining monetar ko'rsatkichlarga bir xil yo'nalishda ta'sir etmasligini ko'rsatadi. Masalan, import bojarining oshirilishi xorijiy valyutaga talabni kamaytirishi mumkin, biroq ayni vaqtda import qilinadigan tovarlar narxini oshirib, inflyatsiyani kuchaytiradi. Import bojarining pasaytirilishi ichki bozorda tovar taklifini oshirib, narxlarni barqarorlashtirishi mumkin, ammo import hajmining ko'payishi valyuta kursiga qo'shimcha bosim yuzaga keltiradi. Shu sababli bojxona tariflarini belgilashda faqat ichki ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish emas, balki inflyatsiya va valyuta bozoriga ta'sirini ham hisobga olish zarur.

Bojxona siyosati tashqi savdo balansi orqali ham monetar barqarorlikka ta'sir qiladi. Eksportning importga nisbatan barqaror o'sishi mamlakatga valyuta tushumlarini ko'paytiradi, xalqaro zaxiralarni mustahkamlaydi va milliy valyutaning keskin qadrsizlanish xavfini kamaytiradi. Shu ma'noda eksport operatsiyalarini soddalashtirish, bojxona rasmiylashtiruv muddatlarini qisqartirish va eksportyorlar uchun ma'muriy xarajatlarni kamaytirish monetar barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Aksincha, uzoq davom etadigan va ortiqcha byurokratik bojxona tartib-taomillari eksport xarajatlarini oshirib, milliy mahsulotlarning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini pasaytiradi.

Bojxona to'lovlari davlat budjeti daromadlarining muhim manbalaridan biri sifatida monetar jarayonlarga fiskal kanal orqali ta'sir ko'rsatadi. Bojxona tushumlarining ko'payishi davlat budjeti xarajatlarini qarz mablag'lari yoki pul emissiyasi hisobidan moliyalashtirish ehtiyojini kamaytirishi mumkin. Biroq bojxona to'lovlari hisobidan shakllangan qo'shimcha daromadlar samarasiz va haddan tashqari kengaytirilgan davlat xarajatlariga yo'naltirilsa, iqtisodiyotdagi yalpi talab va pul aylanmasining ortishi inflyatsion bosimni kuchaytiradi. Demak, bojxona tushumlarining monetar barqarorlikka ta'siri ularning miqdori bilan birga budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligiga ham bog'liqdir.

Bojxona ma'murchiligini raqamlashtirish ham monetar tartibga solish mexanizmining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Elektron

deklaratsiyalash, avtomatlashtirilgan risklarni boshqarish tizimi va bojxona to'lovlarini raqamli shaklda amalga oshirish tashqi savdo operatsiyalarining shaffofligini ta'minlaydi. Tovarlarining bojxona qiymatini sun'iy ravishda pasaytirish, noqonuniy valyuta olib chiqish va yashirin import holatlarining qisqarishi pul hamda valyuta oqimlari to'g'risidagi ma'lumotlarning ishonchliligini oshiradi. Bu esa Markaziy bankka monetar qarorlarni yanada aniq statistik axborotlar asosida qabul qilish imkonini beradi.

Bojxona va monetar siyosatni o'zaro muvofiqlashtirishda tarif qarorlarining qisqa hamda uzoq muddatli ta'sirini farqlash zarur. Ayrim tovarlarga boj stavkasining oshirilishi qisqa muddatda inflyatsiyani kuchaytirishi, uzoq muddatda esa mahalliy ishlab chiqarish rivojlanishi hisobiga importga qaramlikni kamaytirishi mumkin. Biroq bunday natijaga erishish uchun mahalliy korxonalarda yetarli ishlab chiqarish quvvati, moliyaviy resurslar, texnologik salohiyat va raqobat muhiti mavjud bo'lishi lozim. Aks holda yuqori bojxona himoyasi ichki bozorda monopoliyalashuv, mahsulot sifatining pasayishi va narxlarning sun'iy oshishiga olib keladi.

Xulosa. Bojxona siyosati iqtisodiyotni monetar tartibga solish mexanizmining yordamchi, ammo strategik ahamiyatga ega tarkibiy qismidir. U import narxlari, valyuta talabi, tashqi savdo balansi, budget tushumlari va iqtisodiy subyektlarning kutilmalari orqali inflyatsiya hamda milliy valyuta barqarorligiga ta'sir ko'rsatadi. Bojxona siyosatining samaradorligi tarif stavkalarini shunchaki oshirish yoki kamaytirish bilan emas, balki ularni pul-kredit, soliq, investitsiya va sanoat siyosati bilan uyg'unlashtirish orqali ta'minlanadi. Shu sababli bojxona tariflariga oid har bir qarorning inflyatsiya, valyuta kursi va ishlab chiqarish xarajatlariga ta'sirini oldindan baholash, strategik import uchun differensial imtiyozlarni qo'llash, eksport jarayonlarini soddalashtirish hamda bojxona tizimini raqamlashtirish makroiqtisodiy va monetar barqarorlikni mustahkamlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva, Sh.Z. (2018). Pul va banklar. O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 756 b.
2. Quvatova, Z.O. (2023). "Global oziq-ovqat tanqisligi va milliy oziq-ovqat xavfsizligi: bojxona aspektida xavf omili sifatida". Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 11(5), 277-283-b. DOI: 10.55439/EIT/vol11_iss5/a30.
3. Abdikarimova, D. (2024). "O'zbekiston va Jahon Savdo Tashkiloti: integratsiya jarayoni va iqtisodiy ta'siri tahlili". Moliya va bank ishi, 4, 17-21-b.
4. Барсегян, Д.Э. (2020). «Влияние мер таможенно-тарифного регулирования внешнеторговой деятельности на формирование внутренних цен

POLAND

CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES

International scientific-online conference

POLAND

Евразийского экономического союза». Вестник университета, № 2, с. 104–109.

5.Акимова, К.В., Макарова, А.С., Мельников, С.А. (2022). «Таможенная политика России на современном этапе». Международный журнал гуманитарных и естественных наук, № 5-4(68), с. 41–45. DOI: 10.24412/2500-1000-2022-5-4-41-45.

6.Новиков, В.Е. (2023). «Таможенно-тарифное регулирование как инструмент развития национальной экономики». Вестник Российской таможенной академии, № 3(64), с. 133–140.

7.На, J., Stocker, M.M., Yilmazkuday, H. (2020). “Inflation and Exchange Rate Pass-Through”. Journal of International Money and Finance, 105, 102187. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2020.102187.

8.Wang, Y., Yang, K., Yang, Y. (2025). “Monetary Policy Responses to Tariff Shocks: Lending Facilities as a Complementary Tool”. International Review of Economics & Finance, 104, 104577. DOI: 10.1016/j.iref.2025.104577.

9.Kato, H., Suzuki, K., Takahashi, M. (2025). “Trade Policy and Structural Change”. SSRN Working Paper. DOI: 10.2139/ssrn.5376544.

10.Ostry, D., Lloyd, S., Corsetti, G. (2025). Trading Blows: The Exchange-Rate Response to Tariffs and Retaliations. Bank of England Staff Working Paper No. 1139. London: Bank of England.

11.Dellmo, H. (2025). Macroeconomic Effects of Increased Import Tariffs. Staff Memo. Stockholm: Sveriges Riksbank.

12.Amiti, M., Redding, S.J., Weinstein, D.E. (2019). “The Impact of the 2018 Tariffs on Prices and Welfare”. Journal of Economic Perspectives, 33(4), pp. 187–210. DOI: 10.1257/jep.33.4.187.

13.Fajgelbaum, P.D., Goldberg, P.K., Kennedy, P.J., Khandelwal, A.K. (2020). “The Return to Protectionism”. The Quarterly Journal of Economics, 135(1), pp. 1–55. DOI: 10.1093/qje/qjz036.